

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

Nemes Krisztina

TÖRTÉNELEM ÉS EMLÉKEZET A MEQUINENSA MÍTOSZBAN

**Jesús Moncada *A folyók városa* című regényének
történelemképe
(1870–1970)**

Témavezető:

**PROF. DR. MAJOROS ISTVÁN,
professor emeritus, ELTE BTK, Új- és Jelenkori
Egyetemes Történeti Tanszék**

**SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola
Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi
Doktori Program**

**Szeged
2018**

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

I. A KUTATÁS TÉMÁJA

Dolgozatomban Jesús Moncada aragóniai katalán író fő művének, a magyar fordításban is megjelent *A folyók városa* (*Camí de sirga*, Barcelona, Magrana, 1988) című regénynek a történelmi szempontú elemzésére vállalkoztam. Ez a történelem- és irodalomtudomány határterületén elhelyezkedő kísérlet azt a kérdést próbálja megválaszolni e konkrét esetben, hogy mennyiben történelem az irodalom, és hogyan támaszkodhatunk rá, mint a történettudomány lehetséges forrására. Milyen jelentést és milyen többletjelentést közvetíthet a regény szavai, tartalma, formája és kontextusa által. *A folyók városa* mind tartalma (várostörténelem), mind műfaji sajátosságai (emlékezetregény), mind pedig recepciója (katalán identitás) okán alkalmas a történeti elemzésre, mert a benne megfogalmazódó kérdések: a történelem–emlékezet, az igazság–fikció, nyelv és identitás viszonya különleges szemszögből láttatják a katalán kortárs történelem egy ismeretlen részét, s ezen keresztül az egészét is.

II. A KUTATÁSHOZ TARTOZÓ HISTORIOGRÁFIAI TERÜLETEK

A történettudományban is lezajlott „nyelvi fordulat” óta irodalom és történelem rokonsága sokat tárgyalt témává vált, s a történeti kutatásban előtérbe helyezte a narrativitást és a történelemfilozófiát. Paul Ricoeur és Hayden White egyetértettek abban, hogy a narratív nyelv meghatározó a történeti mező konstitúciójában. Reinhardt Koselleck szerint minden történelmi tény a tényleges fikciójából származik, miközben a valóságos már elmúlt, a cselekményesítés pedig nyilvánvalóan irodalmi művelet a történelemírásban is. Mivel a narratív formáknak nem inherens része a referencialitásra törekvés, ezért a White-féle dinamikus strukturalizmus az igazság relativizálásával fenyegetett. Paul Ricoeur a történelmi mező referencialitásának védelmében bekapcsolta a rendszerbe a történelemmel ontológiai viszonyban levő ember emlékezőképességét. Ricoeur szerint a történelemben élés, a saját tapasztalat, s az emlékezet az, ami a történelmi diskurzust összekapcsolja a valósággal. Az emlékezet képessége nemcsak a múlthoz való viszony megőrzését teszi lehetővé, hanem világosan látni engedi a tapasztalattér és az elvárás-horizont dinamikáját is. Ricoeur számára a tanú kulcsfigura a történelemben, hiszen ő a hitelesítő kapocs a jelen és a múlt

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

közt, akinek emlékezete maga a történelem tárgya, a történész szerepe pedig az, hogy eredetük alapján elválassza egymástól a különböző tanúságtételeket, és megmagyarázza, miért nem lehet globális történelmet írni, amely megsemmisítené a különböző perspektívák közti feloldhatatlan ellentmondásokat.

Jesús Moncada (Mequinensa, 1941–Barcelona, 2005) a kortárs katalán irodalom egyik legjelentősebb alkotója. Neve egyet jelent az általa teremtett irodalmi mítosszal szülővárosának, az aragóniai katalán területen fekvő, s az ország modernizációja során egy víztározó mélyére süllyesztett Mequinensának a mítikus krónikájával. Jesús Moncada életművét hazájában nyelvészek, irodalmárok és kritikusok méltatták, történelmi szemszögből azonban még nem született műveivel kapcsolatos tanulmány, pedig műveinek elemzése során gyakran megfogalmazódik, hogy a művek nagyon gazdagok történelmi vonatkozásokban. Az író *A folyók városa* előhangjában leszögezi, hogy a regény történetét a régi Mequinensa elmúlt száz esztendejének eseményei alkotják, s főként azok, amelyek sorsát az 1957-es esztendőől kezdve visszafordíthatatlanul meghatározták, de nem klasszikus értelemben vett, történelmi krónika formájában. Ez azt jelenti, hogy az író levéltári dokumentumok helyett a még élő elbeszélő hagyomány történeteit gyűjtötte fel az antropológus, a néprajztudós, a történész kíváncsiságával, hiszen a vízerőmű építkezés kezdetétől fogva nyilvánvaló volt számára, hogy a városka, s vele együtt az évezredek folyami kultúra, az ő gyerek- és ifjú felnőttkori világa halálra van ítélve. A regényt maga is úgy határozta meg, mint „emlékezetgyakorlatot”, vagy halál elleni védekezést. Ez a fikciós tanúságtétel segíti a traumatikus otthonvesztés feldolgozását, és képes megőrizni az egyedien túl az általánosat, a többi hasonló sorsra jutott település emlékét is. A „Mequinensa mítosz” egy veszteségtörténet emlékhelye, a spanyol gazdaságtörténet sikeres vízerőmű építési projektjének tekintett érem másik oldala. Kutatásaim során nem találtam hivatalos számadatot a spanyolországi víztározóépítkezések során elpusztult településekről, a becslések 500 körülire teszik a számukat. Julio Llamazares, spanyol író szintén egy elárasztott település, a leóni Vegamián szülötte, s szintén megírta a maga emlékterápia regényét, amelyben úgy beszél a víztározóépítkezések miatti lakosság kitelepítésekről, mint a zsidók kiűzésének 20. századi változatáról.

A folyók városa csakúgy, mint a Moncada életmű többi alkotása egy különleges helyzetben levő nyelv és kultúra irodalmának terméke, így elemzése során egy állam

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

nélküli nemzet identitásáról alkothatunk fogalmat, abból a ritkán felvett nézőpontból, amit az aragóniai katalán kettős identitás képes közvetíteni. A huszadik század jeles, nemzetközi hírnevű történésze, a katalán Jaume Vicens Vives az 1950-es években azt vallotta, hogy a történelmi hivatás célja hozzásegíteni a közösséget a nemzeti önismertethez, vagyis identitása megalapozásához, amihez az irodalom is fontos segítséget ad. Katalóniában az 1960-as, 1970-es évek progresszív lendülete a történettudományban összekapcsolódott a társadalmi-politikai reformok és a demokratikus átalakulás iránti vágygal. A katalán nyelv, irodalom, történelem művelése az *Una Grande y Libre* jelmondatú diktatúra ellenében hatott, a haladó szellemű barcelonai történész iskola Vicens Vives nyomdokát követve kortárs történelmi kérdésekkel foglalkozott, aminek közéleti hatása is volt. Franco halála és a demokratikus átmenet azonban új helyzetet teremtett, melyben a katalán történészek számára lehetővé vált a közösség narratív identitásának megerősítését szolgáló, nemzeti történelmet írni. Az 1982–1984 közt zajló katalán történészvita a történész feladatának, szerepének meghatározása körül zajlott: vajon összeegyeztethető-e a tudományos objektivitás és a történelemnek ez a nemzetállamok korában gyökerező közösséglélektani és ideológiai funkciója? A történészvita megállapította, hogy nem léteznek nemzetek referenciapontok és szimbólumok nélkül, s hogy a spanyol történelem mítoszai (reconquista, katolikus királyok, Amerika meghódítása) mélyen gyökeret vertek a köztudatban, a katalán mítosz elemei (Guifré el Pelòs, Jaume I el Conqueridor, 1714. szeptember 11.) pedig még meg sem honosodtak. Ezért a mítoszoktól, mint tudománytalan képződményektől való megszabadulás mást jelent egy már létező és mást egy kiépítendő nemzet identitása számára. Megfogalmazódott a történészekben a nemzetföltés gondolata is, Okszitániát említik annak példájaként, hogy nagy múltú nemzetek eltűnhetnek a történelem színpadáról.

Jesús Moncada nem vallotta magáénak a tanulmányai során elsajátított és a köztudatban meghonosított nemzeti történelem képét. Úgy vélte, hogy az egyáltalán nem hasonlított ahhoz, ami valójában történt, s a nemzeti historikumból kimaradtak a központ szempontjából érdektelen témák mint Katalónia, vagy a *Franja de Ponent* történelme. A *Franja* Aragónia keleti határövezete, melynek lakói katalánul beszélnek. Itt, a *Països Catalans* (Katalónia, Valencia, a Baleári-szigetek, a franciaországi Észak-Katalónia, a Franja, Andorra, Alguer) területileg és lélekszám tekintetében is egyik

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

legkisebb részén, a központi történelem szempontjából periférikusnak tekintett Katalónia perifériáján található Mequinensa, Jesús Moncada szülőhelye. A *Països Catalans*, azaz a pánkatalán gondolat egy utópikus, idealista elképzelés, mely ugyan reálisan létező nyelvi, etnikai, kulturális alapokra épül, ám ellentétben áll a nemzeti lojalitás egy másik, igen fontos elemével, a politikai, adminisztratív tér realitásával. A szélesebb körű katalán összetartozás tudata azonban jelen van a katalán történelemben. Katalónia státúumtervezetei 1932-ben és 1978-ban is megpróbálták megteremteni a lehetséges federáció jogi alapjait, ami a végső változathoz végül mindkétszer kimaradt. Moncada művei normatív katalán nyelven íródtak, de az író anyanyelve a katalán nyugati dialektusának egy speciális helyi változata, a mequinensà. Bár Mequinensa lakossága 95%-ának ez az anyanyelve, az aragóniai oktatási rendszer heti egy órát biztosít a diákok anyanyelvi oktatása számára, a művelődés, és az adminisztráció nyelve a spanyol, a diglosszia állapotában élő kétnyelvű lakosság anyanyelvét csak az autokton kommunikációban használja.

A Franco-diktatúrát követő politikai-társadalmi átalakulás közegében a nemzeti mitológia nem állta ki sem a tudományosság sem a hitelesség próbáját. A spanyol kortárs történelem esetében a traumatikus közelmúlt külön történetekre szakadt, melyben az egyetlen szállá összefonhatatlan, különböző narratív hagyományok, külön emlékezeti csoportokat képviselnek. Ezek egyrészt nemzeti alapon elkülönülő emlékezetek, másrészt pedig a polgárháború győzteseinek és veszteseinek emlékezetét őrző hagyományok. A Moncada regények mindegyike az emlékezetregény kategóriájába illeszthető, mely műfaj Franco halála után a spanyol és a katalán irodalomban egyaránt fontos áramlat. Ez a műfaji megjelölés azokra a regényekre vonatkozik, amelyek a polgárháború és a diktatúra témáját dolgozzák fel az egyoldalú francói emlékezetpolitika évei után, amelyben a veszteseket a *damnatio memoriae* sújtotta, a győztesek emlékezete pedig hivatalos állami emlékezetté vált. Az emlékezetregényekben a háborút és a kemény diktatúrát közvetlenül meg nem tapasztaló második vagy harmadik generációs írók szólalnak meg, akiknek történelemértelmezéséhez szorosan hozzátartozik az emlékezet és a valóság kapcsolatának vizsgálata. Szüleik, nagyszüleik révén részesei egy hagyománynak, ami közvetlen tapasztalatok hiányában is visszahat szemléletükre. A polgárháború traumatikus emlékezete máig is megosztja a spanyol társadalmat, mert a Franco-rendszer majd 40 éve után a demokratikus átmenetet és a

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

szocialista kormányzást uraló „csend paktum” éveiben sem ítélték el a rendszer bűneit, az 1977-es Amnesztia törvény a politikai elítélteket szabadon engedte, rabtartóiknak pedig büntetlenséget biztosított. 40 évvel később született a Történelmi Emlékezet törvénye, amely a köztársaságpárti emlékezet rehabilitálásához próbált törvényi keretet biztosítani. Az autonómiák közül Katalónia a spanyol törvénnyel egy időben készítette el a maga történelmi emlékezet törvényét, amely teljesen más legitimációs bázisra épít, és más múltképet rajzol, mint a spanyol. A katalán irodalomban a demokratikus átmenet korszakában megjelent a történelmi regény műfaja, melynek alkotói a kismemzeti történelem hiányzó ívét próbálták felrajzolni.

III. A KUTATÁS CÉLJA, FORRÁSAI ÉS MÓDSZERE

A dolgozat kiindulópontja és elsődleges forrása *A folyók városa*, amire úgy tekinttem, mint egy irodalmi formában megnyilvánuló történelmi reprezentációra. A fikción nem kérhető számon valóságreferencia, de az író által birtokolt nyelvi tudás, phronészis, hagyományban élés, valamint a regényírás = emlékmunka alaphelyzet véleményem szerint elegendő alapot teremt ahhoz, hogy e különleges forrásból próbáljunk történelmi szempontból releváns információt nyerni az elemzéshez. Jesús Moncada a mequinensai közösségi emlékezetet fenntartó történetmondói hagyománynak volt az örököse, beleszületett, s megtapasztalta az eltűnését is. Ugyanazt a változást regisztrálta, mint Pierre Nora a 80-as években megkezdett emlékezetkutatásai során: eltűnik az élő hagyomány, helyette marad az emlékezhelyek köré szerveződött megemlékezés. A Mequinensa mítosz valójában egy kis közösség száz évet át-fogó kollektív történelmi, emlékezeti hagyománya, amit Moncada Ebro-parti Homéroszként irodalmi formában rögzített, s amelyben apró egyéni emlékezetmozaikok összeillesztésével próbálja a lehető leghitelesebben, a valóságban megtörténthez legközelebb álló módon megrajzolni Mequinensa múltját és felszámolásának tragédiáját. Az írói szándék tükrében Moncada valóságmegjelenítési módját igazság-intenció által vezérelt tevékenységként tételezem. A regényen kívül elsődleges források három csoportját használtam fel:

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

1. A Moncada hagyaték

A Moncada Családi Levéltár anyaga, melyet az író húga, Rosa Maria Moncada bocsátott rendelkezésemre 2012 őszén, 2013 tavaszán és 2015 őszén, mikor IRLL ösztöndíjjal Barcelonában kutattam. 2017 őszén a hagyaték a Barcelonai Autonóm Egyetem Humán Tudományok Könyvtárába került, így könnyebben hozzáférhetővé vált a kutatók számára. A hagyaték történészek számára érdekes része három csoportra bontható:

a) az író édesapja, José Moncada Moncada (1954–1958 között Mequinensa polgármestere, 1969-től a lakásépítő szövetkezet elnöke) által megőrzött újságcikkek, a víztározó építkezésekkel kapcsolatos eredeti dokumentumok, és személyes iratok;

b) az író rajzai, kutatási jegyzetei, mequinensai öregekkel készített interjúi, fordítóival, olvasóival folytatott levelezése, a regényeihez gyűjtött levéltári iratok, dokumentumok másolatai;

c) spanyol, katalán és nemzetközi sajtóban megjelent Moncada témájú cikkek és sajtóközlemények, egyéb kiadványok, beszédek, hirdetések és az író végrendelete. Ebbe a csoportba 714 tétel tartozik, ezeket a család, a hagyaték többi, rendezetlen részével ellentétben, 2015-ben már digitalizált formában őrizte. Ez a digitalizált adattár rengeteg információt biztosított számomra, mivel a helyi betekintés rövid idejét jelentősen meghosszabbította, hogy ezt az adatbázist elektronikus formában a rendelkezésemre bocsátották.

2. *Oral history*

Személyes beszélgetések, levelezés Jesús Moncada húgával, Rosa Maria Moncadával, az író jóbarátjával és pályatársával, Hèctor Morettel, első kiadójával, Carles-Jordi Guardiollával, Mequinensa polgármesterével, Magda Godià-val, a Mequinensa monográfia szerkesztőjével, Jordi Estrugával és Andrés Coso helytörténésszel, a monográfia egyik szerzőjével. Az *Oral history* mint forrásanyag használata a kortárs történelmi kutatások elengedhetetlen eleme, hiszen a közelmúlt eseményeinek szemtanúi még életben vannak, s az általuk elbeszélte történetek biztosítják a kutatási téma több szempontú ismeretét. Ebbe a kategóriába sorolom

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

a saját magam által készített interjúkon kívül az íróval készített rádiós és televíziós interjúkat is, melyek gyűjteménye megtekinthető az *Espais literaris de Jesús Moncada* (*Jesús Moncada irodalmi terei*) című weblapon, valamint az író által a mequinensai öregekkel készített s a hagyatékban fellelt életútinterjúkat. Előbbiek az író, utóbbiak pedig a regény korára vonatkozó értékes források.

3. Jesús Moncada egyéb művei, kortárs katalán és spanyol irodalom művei.

A folyók városát nemcsak történeti kontextusa kedvéért vizsgálom, hanem történelmi dokumentumként tekintek rá. A bőséges (főként spanyol, katalán, aragóniai és francia) sajtóanyagra támaszkodva áttekintettem a Moncada mű recepcióját, amit *külső* elemzésnek neveztem, s ennek eredményeképp el tudtam helyezni a szerzőt és művét a kor társadalmi-politikai kontextusában. A családi levéltár írói életútra vonatkozó adatainak feldolgozásával hiánypótló alapkutatást végeztem, hiszen dolgozatom írásával egy időben, 2017 októberében jelent meg az első, Jesús Moncada életét feldolgozó monográfia katalán irodalomtörténész tollából (Marc Biosca i Llahí, *Jesús Moncada, mosaic de vida*, Lleida, Pagès Editors, 2017.). A külső elemzés során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mennyivel járul hozzá Jesús Moncada műve a szűkebb és tágabb katalán közösség önképének alakításához, szerepet játszik-e az életmű az ismeretlen vagy elhallgatott történelmek köztudatban való artikulálásában, s tekinthetők-e a Moncada regények a történelmi emlékezet helyreigazítóinak, kiegészítőinek.

A regény alávethető egy *belső* elemzésnek is. A Mequinensa-mítosz párhuzamba állítható a város helytörténeti nagymonográfiájával és a Moncada által készített *oral history* interjúkban, s a mai mequinensaiak visszaemlékezéseiben megőrzött emlékekkel, így néhány konkrét esetben lehetővé válik igazság, tény, emlékezet és fikció viszonyának többoldalú vizsgálata. Ezen kívül a regényben szereplő történelmi tények, hangsúlyok és ábrázolásmód összevethetők a helytörténeti monográfia tényeivel és ábrázolásmódjával, ami megmutatja, hogy mely tények hol kapnak nagyobb hangsúlyt, és hol hiányoznak, holott más forrásból bizonyosan tudunk róluk. Ebből következtethetünk a különböző közegek által indukált, és különböző elváráshorizontokra fókuszáló emlékmunkák eredményeire.

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

A *belső* elemzés során a regény szövegére gyakorló műfordítóként úgy tekintetem, mint az elsődleges jelentésre koncentráló szemantikai olvasatra, amint Umberto Eco mondja, a naiv olvasatra. A naiv olvasat az ábrázolt történeti univerzum feltérképezését jelenti a következő kérdések alapján: Mely tények, személyek, történelmi események, földrajzi és néprajzi vonatkozású motívumok jelennek meg a regényben? Mit tartott megörökítésre méltónak az író? A regény terében ábrázolt személyeket, eseményeket, helyeket milyen szemszögből láttatja, milyen hagyomány ívét rajzolja fel? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása megmutatja egy periférikus terület történelemképének vonatkoztatási pontjait. Megfigyelhetjük az író által kialakított történeti-émlékezeti kép jellemzőit: Milyen álláspontot közvetít a regény morális és érzelmi univerzuma? Milyen az aragóniai katalán nézőpontú, kisvárosi szemléletű a polgárháború veszteseihez tartozó elbeszélő történelemképe? Milyen mechanizmusok segítségével alakítja ki egy kisvárosi közösség az önképét?

A *belső* olvasat egyik lehetősége annak megfigyelése, hogy milyen retorikai mechanizmus jeleníti meg az író a mondandóját, s mit közöl velünk a forma, és nem a tartalom által. Bár több kísérlet történt a regényirodalom történeti szempontú olvasatának megtalálására, nem rendelkezünk kialakult metodológiával. A dokumentarista redukcionizmus (levonom az irodalmat, megmarad a tény) kerülendő gyakorlat, fontos elem lehet azonban az író prezentizmusának leleplezése, mert a műben megjelenő történelem áttételesen tükrözheti az írás idejének (1971–2005), társadalomtörténeti és politikai kontextusát is, hiszen mint Moncada mondja, az író valamilyen formában mindig a saját élettörténetét írja meg.

A tudományos történetírás területére a 70-es években visszatért a narráció az egyedi esemény, a mentalitás iránti érdeklődés, és az antropológiai szemlélet. Kísérleti műfajok jelentek meg, melyek bevallottan fiktív részleteket toldanak be a történeti rekonstrukcióba, visszafelé mesélnek el egy történetet vagy több szempontból jelenítik meg ugyanazt az eseményt. A mikrotörténetírással az igazságkeresés terepe szélesebbé vált, mellékesnek tűnő témákkal bővült, formája megváltozott és az irodalom felé mozdult el. Az érintettség és annak felvállalása az egyik fontos eleme annak az *unconventional history*nek nevezett új történetírói irányzatnak, mely helyénvalónak látja irodalom és történelem közelítését, valamint az érzelmek és az empátia rehabilitálását a történelemben. Alternatív megközelítési módokat használ, vizsgálati

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

tárgynak tartja a hétköznapi emberek magán történeteit, és forrásai közé számítja az irodalmi műveket. Ebben a szélesedő történeti mezőben magam számára követendő irányzatnak tartom a szintén hermeneutikai alapvetésű *Practice (as) Research* kutatási módszert, melynek lényege abban áll, hogy egy művészeti ág gyakorlása által jutunk tudáshoz, új kérdésekhez vagy új nézőpontokhoz. Kutatási módszere az előfeltevések nélküli, *step by step* módszer, ami a gyakorlatban előzetesen megszerzett személyes tapasztalatra építi később az elméletet, s a husserli fenomenológia alapcélkitűzése értelmében mindig visszatér a megélt tapasztalathoz. Számomra ez a megelőző művészi tapasztalat *A folyók városa* fordításából származik.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS GONDOLATMENETE ÉS SZERKEZETE

Az értekezés négy fejezetre, egy lexikon és egy képmellékletre, valamint a felhasznált források és irodalom ismertetésére tagolódik.

A *Bevezető* fejezet felrajzolja a regény elemzési keretét, az irodalom – történelem – emlékezet háromszöget, bemutatja a spanyolországi emlékezetregények műfaját, s a Moncada családi levéltárban talált adatokkal bizonyítja, hogy a sajtó, a kritika, az olvasók (s köztük történészek is) mennyire értékelték a Moncada művek történeti vonatkozásait. Ismerteti a historiográfiai háttérét és a szakirodalmi bázist, a kutatás módszerét, és a korszak spanyol történelmének rövid összefoglaló vázlatát.

A *Jesús Moncada és Mequinensa* fejezetben a családi levéltárban talált dokumentumok és sajtóanyag, valamint szakirodalmi munkák segítségével elkészítettem az írói életút krónikáját, s annak tágabb kontextusát is megrajzoltam különös tekintettel a katalán nyelv és irodalom helyzetére a diktatúra és az átmenet idején, valamint a *Franja de Ponent* nyelvi, társadalmi, politikai viszonyaira ugyanebben a korszakban. Itt mutattam be Mequinensa történelmének 100 évét a város történeti nagymonográfiájának tükrében. Külön alfejezetet szenteltem a vízerőmű-építkezések tágabb, spanyolországi kontextusának, s a „vörös” város önmagáról alkotott képének. Ez a fejezet a regény *külső* elemzése.

A *Camí de sirga – A folyók városa* fejezet tartalmazza a regény *belső* elemzését. Ebben kap helyet a regény és a cím jelentőségének rövid ismertetése, a hely és az

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

emlékezet szoros kapcsolatának bemutatása kortárs emlékezők és irodalmi alkotások tükrében. Az író történelemfilozófiájának ismertetése, mely a valóság leghűbb képét próbálván megragadni megalkotja a *flash-back* technikával működő totális regényt, melynek speciális időszerkezete képes elmesélni nemcsak a történelmet, de a traumát is. Megmutatja, hogyan keletkezik a regény nyomán új hely a katalánok mentális térképén. A regény emlékezetföldrajza segítségével megrajzolja az Ebro-parti univerzum fő vonatkoztatási pontjait, gazdasági, kereskedelmi, szellemi kötődéseit, legendáit, mesterségeit. Külön alfejezet mutatja be a víztározóépítkezés társadalmi emlékezetét, s a város harcát a közösségként való megmaradásért a regény tükrében. Szintén külön alfejezet szól Mequinensa regényben tükröződő történelmi emlékezetéről: a polgárháború emlékezetéről megfosztott halottairól, és a Franco rendszer megtorló jellegéről. A regény kiemeli a városka emlékezeti hagyományainak megosztottságát a két Spanyolország ideológiai vonal mentén, ami a regényben a kávéház-kaszinó véleménykülönbségében mutatkozik meg. A köztársaságpárti emlékezet vonalába az író beépíti a 20-as évek bányászstrájkja idején meggyilkolt munkásvezető alakját, aki ezáltal ennek a gondolati vonalnak a mártírjává, fő vonatkoztatási pontjává válik. Az ő mítizálódott alakja mentén értelmezi az író a spanyol politikai élet jellegzetességeit a tömegek iskolázatlanságát, kirekesztettségét, az erőszakot, a türelmetlenséget, s a polgárháború eseményeit a város közösségében. Nem található viszont utalás a regényben, s Moncada egyik művében sem elkülönülő nemzeti emlékezetekre. Az egyház a regényben a mindenkori hatalom szövetségese, monolitikus, változásra képtelen intézmény. Megjelennek az ellene elkövetett atrocitások is, hol pogány derűvel, hol szenttelen adatközlő tónusban. A regény terében kirajzolódó világ Barcelona központú és a tartományi székhelyek közül is Lleida, s nem Saragossa a hangsúlyosabb.

Az Összefoglalás: *Történelem az irodalomban* fejezet a kutatás összegzését tartalmazza. *A folyók városa* egyértelműen a köztársaságpárti emlékezet vonalát őrzi egy addig ismeretlen, franjai, kisvárosi, folyami hajós és bányász milióban. Moncada azt a történelmet írta meg, amelyről nem beszéltek, mert a „nem Spanyolország” története volt, s egy nagyközönség számára érthetetlen nyelven hagyományozódott, így kimaradt a kor minden szocializációs és indoktrinációs sémájából. Az ő hőseiről, az egyszerű, vidéki munkásemberekről és mártírjaikról nem szóltak se történelmi, se irodalmi művek. A Franja „történelmének” megírására Jesús Moncada tette meg az

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

első lépést a maga területén, az irodalomban, s maga is meglepődött, hogy a katalánok csak regényének köszönhetően fedezték fel, hogy az Ebro átfolyik Katalónián. 1981-ben az első Moncada novelláskötet megjelenésekor meglepetést okozott, hogy egy franjai író jelentkezik, aki katalánul szólal meg. Attól kezdve azonban nem volt olyan franjai író, aki ne katalánul írt volna. A regény meglepően nagy közönségsikere azt bizonyítja, hogy szűkebb és tágabb közösségeknek szükségük van identitásmeghatározó történetekre. A családi levéltár tanúsága alapján a Mequinensa mítosz nemcsak a mequinensai vagy a víztározó-építkezések által érintettek számára nyújt alternatív irodalmi emlékezetet, hanem minden ebrói, belső katalóniai, emigrációs szindróma által érintett vagy köztársasági emlékezetet hordozó olvasó számára is.

V. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A dolgozat tudományos újdonsága egyrészt magában a témaválasztásban rejlik. A Mequinensa-mítosz alkotója művészi létmódban teremtette különleges és történelmi szempontból igen fontos tanúságtételét. Ennek elemzése során egy új típusú forrásanyagot, a város fikciós formában rögzített közösségi emlékezetét vonhattam be a történelmi kutatásba, mely új anyaggal gazdagítja a spanyolországi emlékezetkutatás központi korpuszát. A kutatás feltárja az Ebro-parti kisváros vízerőmű építkezésekhez kapcsolódó különleges sorsát, melyhez a regény, az író érintettsége révén, egyedülálló kalauz. Ezáltal képes felhívni a figyelmet a spanyol gazdaságtörténet sikereinek száz-
ezrek sorsát megváltoztató, csak az irodalom által dokumentált árnyoldalaira.

Új típusú interdiszciplináris megközelítés az, hogy egy írói hagyatékot és életművet történelmi szempontból elemeztem. A Mequinensa mítosz esetében nyilvánvalóan az emlékezet a kapocs történelem és irodalom között, hiszen a város történelmi monográfiája gyakran fordul a közösségi emlékezethez a helyi levéltár igen hiányos adatainak pótlására, Moncada műveinek pedig hangsúlyozottan forrása és sokszor központi témája is a város közösségi emlékezete. Ennek az emlékezetnek a premodern korra jellemző szoros hálójáról és működési mechanizmusairól a Moncada alkotások fontos, és a halbwachsi tézisekkel egybecsengő megállapításokat tartalmaznak. A Moncada hagyatékban talált, szaktörténészekről érkezett dicséretetek és együtt-

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

működési felkérések bizonyítják, hogy a Moncada regényekben ábrázolt, a mequinensai öregektől *oral history* formájában felgyűjtött és összeállított múltkép történelmi szemmel is hiteles, és hiánypótló forrásanyagának számít a kommunikatív emlékezet idejére vonatkozóan. A mű a katalán nyelvi emlékezet tanúságtételének is számít.

A kutatás *Practice as Research* módszere mely lehetővé tette az irodalom és történelem határterületén elhelyezkedő téma feldolgozását, szintén újdonságnak számít. A regény műfordítójaként nyelvészeti-irodalmi oldalról léptem be a művészi alkotás folyamatába, s ezen keresztül fedeztem fel a katalán irodalmi nyelvbe és történelmi háttérbe kódolt aragóniai katalán kultúrát. Erre a tapasztalatra támaszkodva fogalmazódtak meg a témával kapcsolatos kérdéseim és ez segített felépíteni az *unconventional history* jegyében a végzett kísérleti mikrohistóriai kutatás elemzési keretét.

A helytörténet és a regény összevetéséből megállapíthattam, hogy Moncada szemlélete a „vörös városéval” szolidáris, ezért a polgárháború idején meggyilkolt pap csak utalás szintjén jelenik meg a regényben, a 70-es évek elején a városka jogaiért harcoló pap pedig teljesen kimarad. Az író, aki sok helyen leleplezi a városka legendaképző emlékezetét s azt a mechanizmust, amellyel a Történelem színe előtt az áldozati narratíva menedékébe húzódik, ezt az epizódot kihagyja krónikájából, ami azt bizonyítja, hogy egyik történet sem tartalmazhatja az elmúlt valóság teljes rajzát, még a moncadai totális regény sem.

Jesús Moncada regényei nélkül ez a terület továbbra is teljesen ismeretlen volna a művelt köztudat számára, s a Mequinensával foglalkozó helytörténelmi munkák megjelenési idejéből az valószínűsíthető, hogy a helytörténészek érdeklődését is a regények, és azok sikere keltette fel saját településük iránt. A Mequinensa mítosz gyarapította az ország értelmiségi rétegének tudását, érvkésztését, hivatkozási ponttá vált a vízerőmű építkezések, a vidék elnéptelenedése, Mequinensa helytörténete vagy a katalán irodalmi nyelv kapcsán. Szülővárosán túl az egész *Franja*, a katalán viszonylatban a marginálisnak számító Lleida központú Belső-Katalónia, sőt Aragónia is fontos intellektuális képviselőjeként tekint az íróra.

Spanyolországban az alkotmány pluralitást biztosító keretei ellenére tovább élnek a központosító, homogenezációra törekvő beidegződések, melyek a perifériák irodalmát másodrendűnek, érdektelennek tekintik. Ezt támasztják alá a Moncada munkás-

Doktori (PhD-) értekezés tézisei

ságával kapcsolatos riportokban szereplő, nyelvre vonatkozó kérdések, melyekből kiviláglik a többségi nemzet értetlensége azzal a ténnyel kapcsolatban, hogy valaki katalánul akar alkotni, mert erre nem úgy tekintenek, mint a kulturális gazdagság forrására, hanem inkább úgy, mint egy már meghaladott szintre való visszalépésre. Aki csak a törvényi szabályozást tekinti és nem ismeri a *Països Catalans* valóságos nyelvi helyzetét, úgy vélheti, hogy a spanyol nyelv szorul védelemre Katalóniában, holott a törvényi szabályozások ellenére a tartomány őshonos nyelvének, a katalánnak a helyzete veszélyeztetettebb a demográfiai és szociolingvisztikai tényezők miatt.

VI. TOVÁBBI KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

A Franco-diktatúra utáni időszak katalán irodalmában megbújó történelemépítő szándék vizsgálata. A demokratikus átmenet idején jelentkező történelmi témájú regényirodalomban mely korszakok képe rajzolódik ki, van-e összefüggés a katalán historiográfia és az irodalom témái között? Kiegészítik egymást vagy ellentmondó narratívákat alkotnak? Kimutatható-e az állam nélküli nemzetek esetében a törekvés arra, hogy irodalmi formában artikulálják történelmüket? Mítoszképző-e ez a fajta történelemírás a posztmodern korban is?